

LIDZBARK WELSKI לידזבארק ויילסקי (לאוטנבורג)

לידזבארק, המכונה ויילסקי (לאוטנבורג) הוקמה בתחילת המאה הי"ד. הצלבנים, ששלטו באותם הימים בחבלי לובווייה הקימו אותה ב-1301. החל ממחצית המאה הט"ו לידזבארק ויילסקי הייתה כפופה – יחד עם כל אדמת פרוסיה המלכותית – למרותם של מלכי פולין, ובשנת 1772, כתוצאה מחלוקת פולין הראשונה, נמצאה בשטח החלוקה הפרוסי.

האזכור המוקדם ביותר אודות תושב יהודי יחיד בעיר מגיע משנת 1672. אולם הקהילה היהודית למעשה התארגנה בעיר רק לאחר סיפוחה של העיר לממלכת פרוסיה. השלטון החדש אישר ל-16 המשפחות החדשות להתיישב בקרבת לידזבארק, וליצוחר שכונה בשם Pólk. קרוב לוודאי כי הסוחרים ובעלי המלאכה היהודיים היוו תחרות רצינית עבור תושבי העיר דאז, אליה הם עברו עם הזמן, ביחוד ברבע הראשון של המאה הי"ט. היהודים הראשונים בלידזבארק מוצאים מהמשפחות סלומון וליכטנשטיין.

הקהילה היהודית בלידזבארק התפתחה במהירות, ועל כך יכולים להעיד בניית בית הכנסת ב-1815, ושלוש עשרה שנה מאוחר יותר הקמתו של בית עלמין משלה. בשנת 1827 הקהילה רכשה מידי הכנסייה הפרוטסטנטית בניין של כנסייה או בית תפילה קטן לשעבר שברחוב קופרניקוס דהיום (לימים, או Synagogenstraße) ושינתה את ייעודה והפכה אותו לבית כנסת. נטען, כי כבר בראשית המאה הי"ט היהודים היו יכולים להוות כעשרה אחוזים מאוכלוסיית העיירה – בשנת 1837 חיו כאן 230 יהודים. הם עסקו בעיקר במסחר (בכך הם הובילו – בשנת 1900 שלושים חנויות היו בבעלות יהודית) וכן במלאכה (בעיקר תושבי שכונת הפולק הנזכרת לעיל). היו גם אלה שעסקו בתעשייה זעירה – בסוף המאה הי"ט מפעל העורות של אשר נחשב היה למפעל הגדול ביותר בעיר. שיא במספר החברים בקהילה היהודית היה ככל הנראה בשנות ה-70 של המאה הי"ט, אז התגוררו בלידזבארק קרוב ל-700 יהודים (כ-20 אחוז מהאוכלוסיה). בדומה לשאר המקומות בפרוסיה תופעת ההתבוללות המהירה הובילה להשתלבות ההולכת והמעמיקה של היהודים עם החלק הגרמני של תושבי לידזבארק, גם מבחינה חברתית וגם זו התרבותית. לאחר איחוד גרמניה במאה הי"ט נפוצה ביניהם גם התופעה של "בריהה מהמזרח" דהיינו של הגירה לברלין ולמרכזי הקיסרות הגרמנית האחרים. בראשית המאה הכ' חיו בלידזבארק כבר רק 250 יהודים (7 אחוזים מהאוכלוסיה).

התערערות ושבר פתאומיים של התפתחות הקהילה היהודית חלה עם שובה של לידזבארק ויילסקי לגבולות של הרפובליקה הפולנית שקמה לתחייה (1920). רוב מוחץ של היהודים, שהיו לגמרי משולבים תשולבים בתרבות גרמניה, בחר לשמור על אזרחותו הגרמנית ולעזוב לערים בתוך הרייך פנימה. בעיירה נותרו רק 50 בני דת משה, אליהם התטרפו מאוחר יותר מי שהגיע מאיזורים אחרים של הרפובליקה הפולנית השנייה. גודל הקהילה היהודית התייצב בראשית שנות ה-30 של המאה הכ' ברמה של 70-80 בני דת משה (יותר מ-1,5 אחוז מכלל האוכלוסיה). המסחר נותר עדיין כבסיס לפרנסתם, אולם היו גם אלה שעסקו בייצור ובהענקת שירותים משפטיים.

למרות נפילה משמעותית בגודל הקהילה, היא המשיכה למלא תפקיד חשוב בין הקהילות היהודיות בחלק זה של חבל מזורי, שנמצא עתה בגבולות פולין המתחדשת (בלידזבארק חי חנוך סטוויצקי, שמילא תפקיד של שוחט עבור הקהילות בפלך ברודניצה, לובאבי, ודזאלדי). בשנת 1932 נוצרה קהילה יהודית מאחדת שמרכזה בברודניצה, אשר בנוסף ללידזבארק חלשה גם על הקהילות היהודיות לשעבר, שהתקיימו עד אז בנובה מיאסטו לובאבסקיה, לובאבה ודזיאלדוב. למרות קשיים כלכליים, בית הכנסת בלידזבארק התקיים והמשיך לפעול עד לפרות מלחמת העולם השנייה. בשנת 1939 בבעלות הקהילה היהודית בלידזבארק ויילסקי היו: בית כנסת, בית מדרש, בית מגוריו של השוחט, מקוה וכן בית העלמין. בעיר לא נפתח בית ספר יסודי יהודי נפרד, על כן הילדים היהודים למדו או בבית הספר הקתולי או בזה הפרוטסטנטי. בשנת הלימודים 1933/34 בבית הספר הצבורי הכללי בלידזבארק למדו 14 תלמידים יהודים.

נכון לרגע פרוץ מלחמת העולם השנייה קבוצה קטנה של יהודית עוד התגוררה בעיר. חבריה נאסרו בידי הגרמנים ונשלחו למחנות הריכוז ואתרי ההשמדה. זמן קצר לאחר מכן הכובשים הגרמנים חזריבו את בית הכנסת. ידועים לנו שמות של 70 יהודים מבין קרבנות השואה, שהיו קשורים בלידזבארק, בדרך כלל כמקום לידתם. הם נשלחו, בעיקר מברלין ומערי גרמניה האחרות, לגטאות בטרזין (טרזינשטדט) קובנה, ריגה, מינסק, ליצמנשטדט (לודג') איזביצה

ופיאסקי. אלה אשר שרדו את השילוחים, נספו במחנות ההשמדה הנאצים הגרמנים ובאתרי ההשמדה ב: אושוויץ, טרבלינקה, סוביבור, קולמהוף, (חלם שעל נהר הנר) זכסנהאוזן ומיידנק.

בית העלמין היהודי בלידזבארק הוקם בשנת 1828 במגרש שהיה ממוקם באותה התקופה מחוץ לעיר, קרוב לדרך המובילה מז'ילון לז'ורמין (מאוחר יותר, עבר לא רחוק משם קו הרכבת דז'אלדובו – ברודניצה). בית העלמין גודר בחומת לבנים מצדו של רחוב ז'יילונסקה דהיום, ובית טהרה קטן מצוי היה בכניסה. בית העלמין פעל עד סוף שנות השלושים של המאה שעברה.

בית העלמין נמצא בהצטלבות הרחובות ז'ילונסקה וקראז'ייביצה, על הגבהה מלאכותית, שקל יותר לגשת אליו מהרחוב השני שצויין לעיל. זהו שטח שהוסדר חלקית, לא מגודר. שטחו של בית העלמין הוא כ-0,5 הקטר. תהליך ההרס של בית העלמין החל בוודאי בתקופת הכיבוש הגרמני. עד היום גם בחלק הצפוני וגם בחלק הדרומי (ניתן להבחין שם בשורה אחת של קברים) נשתמרו שיירים של קרוב לשלושים קברים – בעיקר חלקי הבטון ויסודות המצבות. את החלק המערבי של בית הקברות חוצים צינורות המובילים מים חמים מתחנת הכח הקרובה. לא נשתמרו שום מצבות או קטעיהן.